

Forestillinger om natten – panelerne i grevindens gemak

Af lektor Nina Javette Koefoed, Aarhus Universitet

Der er blikfang nok i den røde stue, grevindens gemak. Man lader sig opsluge af det imponerende røde tapet, den markante himmelseng, det fine bord, der viser, at rummet ikke kun var brugt som grevindens sovekammer, men også var et sted, hvor hun modtog gæster, drak the og spillede kort. Man overser let detaljerne i de fint bemalede paneler, der blev fremgævet ved restaureringen af rummet i 2011. Ved nærmere eftersyn giver panelerne imidlertid indblik i en hel mental forestillingsverden, 1700-tallets forestillinger om natten. Panelerne viser hovedsageligt motiver fra natten forbundet med de fire elementer: jord, vand, himmel og sol/måne. Enkelte dagsmotiver skaber kontrast til fremstillingen af natten. Panelerne er tilskrevet Christian Ulrik Milan, der arbejdede på Gammel Estrup mellem 1719 og 1761. Både motiverne og deres placering i rummet og på dørene viser os de kulturelle forestillinger koblet til natten.

Det er et væld af detaljer, der møder en, når man træder ind i grevindens gemakker. Særligt panelerne langs væggen, vinduerne og på døren giver én et indblik i 1700-tallets mentale forestillingsverden. Foto: Kirsten Nijkamp.

Natten i panelerne

Natten var mørk og truende i 1700-tallet. Den var en anden tilstand, noget man måtte forholde sig til og have en forestilling om. Men nattens mørke var også et rum for muligheder, for at føre et andet liv end det dagens lys tillod. Panelerne viser natten som nærværende også i adelens bevidsthed. Trods herregårdens beskyttende mure forholdt man sig til nattens farer og beskyttede sig mod dem, samtidig med at der var rum for en mere eksplicit reference til nattens erotiske muligheder.

Adelens mørke boliger med adskilte soverum krævede andre strategier for at imødegå nattens truende mørke, end bondens og borge-rens små huse og de fattiges endnu mindre rum, hvor den fysiske tæthed med andre mennesker var helt konkret og kropslig natten igennem. Uanset social stand var sengen helt grundlæggende et udgangspunkt for og et middel til at komme gennem natten, men husets rumlige karakter, sengestedets placering og omgivelserne var meget forskellige afhængig af sociale tilhørsforhold. Grevindens himmelseng er place-

ret midt i panelernes gengivelse af natten og er dermed omgivet af natten.

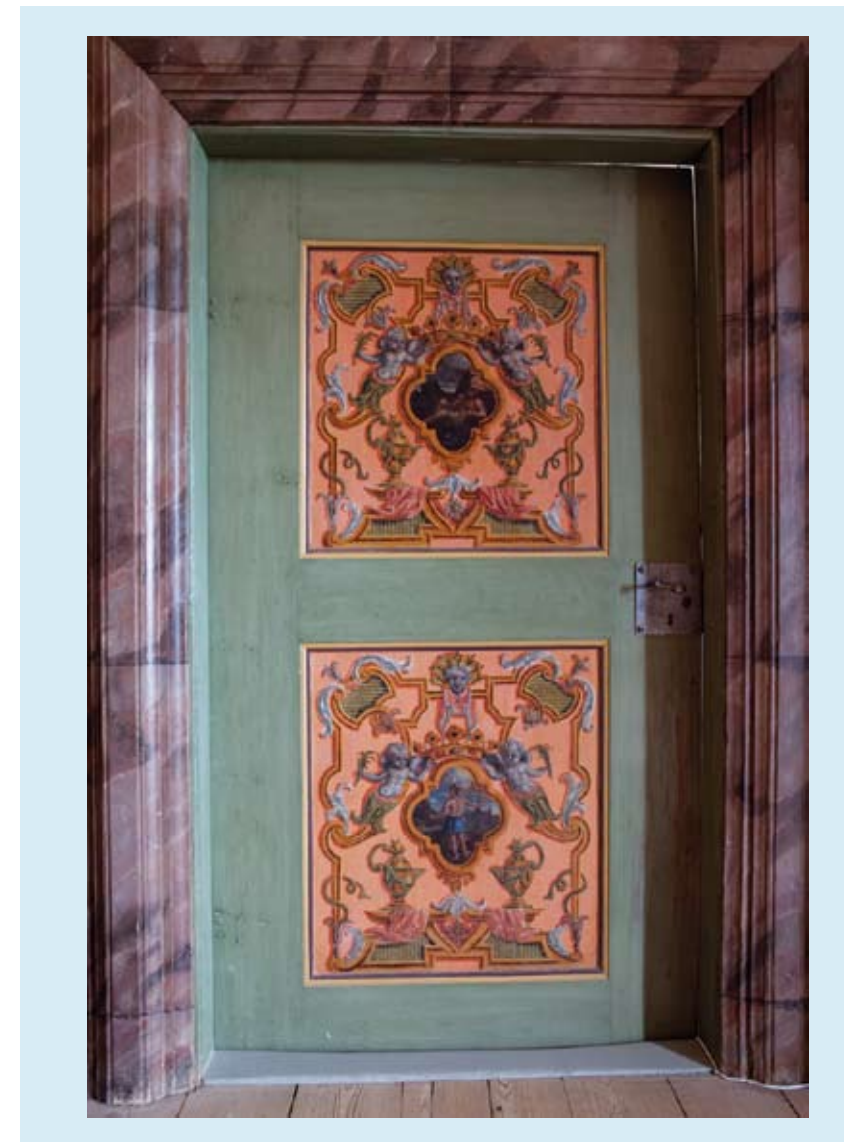
I 1700-tallets hushold var det husbondens opgave at beskytte sin husstand og dens medlemmer. Ved nattens frembrud låste han husets ydre døre som værn mod natten og de personer, der færdedes i den. Natten var skræmmende, noget man beskyttede sig imod. På indersiden af døren ind til gemakket er malet to muskuløse mænd, den ene liggende, den anden stående med ryggen til. Begge er skildret som vagter, der er iført lændeklæde og hjelm. Begge befinder sig i forgrunden med et dunkelt landskab bag sig og en by i det fjerne. De repræsenterer beskyttelse af indgangen til rummet. Natten er mørkest hos den liggende vagt, hvor daggryet nærmer sig i horisonten, mens himlen ved den stående vagt er blå bag de mørke skyer, og solen skinner med et nærmest himmelsk lys i øverste hjørne af billedet.

I grevindens gemak fortsætter den symbolske beskyttelse af rummet. I siderne af vinduesnicherne er der malet fire motiver i hver. De forestiller alle personer bærende på et skjold. Det kan læses som et tegn på beskyttelse af huset og værelset i forlængelse af vagterne på dørene. Alle er de placeret udenfor og der er en blanding af mænd og kvinder. Motiverne rummer både vagter eller vægtere; karakterer koblet til samtiden og antikt inspirerede vagter. De sidder alle i forgrunden af billedet, ofte med et træ umiddelbart bag sig, og landskabet der fortsætter under den dunkle og overskyede himmel. På nogle paneler er himlen helt mørk, andre steder mere blå, men ofte dækket af tunge mørke skyer.

På vinduespanelerne i den anden vinduesniche er det ikke kun de jordiske beskyttere, man påkalder, men engle, himmelens beskyttere. Englene flyver rundt blandt dunkle skyer på en himmel, der varierer fra dyb mørk til klar blå mellem de fire paneler. På enkelte skinner en meget klar sol, så klar, at det er vanskeligt at afgøre, om det er en sol, eller et himmelsk lys. I loftet er malet fire motiver af engle mellem skyer, der således danner en forlængelse af rummet op i himlen og også her påkalder sig himlens beskyttere.

Natten betød tæt kontakt til naturens kræfter og det overnaturlige. Rundt langs gulvet på panelerne under vinduet findes 6 forskellige landskabsmotiver. Alle dunkle i farverne med månebelyst landskab. De paneler, der grænser op til åbninger ud af rummet, er dermed brugt dels til at trække det udenforstående ind i rummet, altså landskabet, dels til at skabe symbolsk beskyttelse. Panelerne bliver en forlængelse af rummet, en åbning, men med vagter til at beskytte. De nederste rækker af paneler i vinduesnicherne hænger sammen med de øvrige paneler, der fortsætter hele vejen rundt i værelset, nederst på væggen.

Når dagen gled over i den både truende og beskyttende nat lukkede købstadens mur og porte sig om byen. Muren rundt om byen dannede en grænse mellem det ukontrollerbare landskab og det mere kontrollerbare byrum. I landsbyen, placeret ude i det åbne landskab, var grænsen mellem landskab og bebyggelse mere flydende. Også her blev det enkelte hus en lukket enhed om natten. Det enkelte hushold

„To muskuløse mænd vogter døren og holder nattens væsener væk fra grevindens gemakker“. Foto: Ann Malmgren.

Natten var ikke kun uhygge og mørke, der var også plads til erotik. Her symboliseret ved en ganske letpåkædt kvinde siddende ved siden af det tæmmede kaoselement, vandet. Foto: Gammel Estrup – Herregårdsmuseet.

skærmede med lukket og låst dør sine medlemmer mod nattens farer. Både i byen og på landet afsluttede folk deres gøremål ved mørkets frembrud for at søge beskyttelse bag hjemmets vægge.

Det ukontrollerbare landskab er afspejlet i alle paneler. De mange farer, som natten rummer, er også nærværende. På de paneler, der ikke er koblet til en ud- eller indgang af gemakket, går en række motiver igen. Der er skibe på oprørt eller roligt hav, men der er først og fremmest landskabsmotiver, de fleste

månebelyste eller dunkle. Der optræder personer på mange af dem, placeret i forgrunden af billedet. Skumle personer, der er beskæftiget med ting, hvis natur det er vanskeligt at se klart. Personer siddende ved et bål, der udgør centrum af billedet, mens man aner en by eller en bygning i det fjerne. Byen er altid i det fjerne, et afgrænset punkt i billedet, der understreger, at nattens væsen findes uden for byen.

Enkelte billeder fremstiller dagen. Hvis der er personer, er de beskæftiget med markarbejde og hver-

„Enkelte paneler har motiver med dagslys. Her er typisk afbilledet personer i gang med hverdagsarbejde og er samtidig kendetegnet ved, at det øde landskab ligger rundt om personen, mens det trykke, byen, er i baggrunden“. Foto: Gammel Estrup – Herregårdsmuseet/Kirsten Nijkamp.

dagens gøremål, stadig ude i landskabet, uden for byen. Gennemgående for både nat og dag er, at menneskene er i forgrunden, landskabet ligger omkring dem og bag dem. Det åbne land er i centrum, naturen, byen og dens beskyttede og ordnede rum er på afstand. Landskabet går igen, både øde og befolket, både nat og dag. På den måde trækkes referencer til naturen og døgnets rytme og gøremål ind i grevindens gemakker.

Nattens landskab er ikke kun befolket af skumle personer. Nattens kræfter er repræsenteret på forskellige måder. Der er store hvaler på stormbrust hav, eller enorme fugle, der flyver hen over de månebelyste landskaber. Nattens kræfter er i naturen, i de mørke og dunkle skyer, i vinden der rusker i træerne og pisker havets bølger. Men det er ikke kun naturens kræfter. I enkelte skyer afspejles et ansigt, måske en engel, der puster og er ansvarlig for vinden, der rusker i træerne og får møllens vinger til at dreje rundt.

Panelerne rummer også strategier for at beherske naturen og natten. Der er ukontrolleret ild i form af lyn fra den mørke himmel, men der er også menneskekontrollerede bål. Bålet er en mellemform, en kontrolleret ild, der kan udvikle sig til den ukontrollerede kraft i ildebranden. En mellemform mellem den ukontrollerede naturkraft i lynet og den helt kontrollerede ild i fyrværkeriet. Fyrværkeri var en af adelens strategier til at illuminere natten ved festlige lejligheder, gøre den lys, kontrollere den og tage den i besiddelse. Vand fremstår også både i sin ukontrollerede naturform i de stormoprørte have, i sin mere afdæmpede form i søer

og vandløb og endelig i sin kontrollerede form, der hvor mennesket har tæmmet naturen, vandet i havebassiner og lignende. Så selvom natten er i naturens vold og rummer både skumle personligheder og overnaturlige kræfter, så er der også strategier for at kontrollere de kræfter, der er i natten og naturen. Et net spændt ud mellem to træer er endnu et konkret og håndgribeligt tegn på menneskets forsøg på at styre naturen og danne den i sit eget billede.

Nattens muligheder

Nattens mørke var ikke kun farligt, det var også et rum for erotik. På døren ind til kabinettet finder man to portrætter af kvinder meget nødtørftigt dækket af et klæde, siddende i naturlige omgivelser. Det er ikke mørk nat her, men himlen er dækket af mørke skyer. Personen er stadig i forgrunden, i begge tilfælde i nærheden af vand i et bassin, (tæmmet vand), og landskabet breder sig ud bag kvinderne, i det ene tilfælde er der en by i det fjerne. På døren til tjenestepigens kammer finder man endnu to afklædte kvinder, den ene liggende, den anden siddende. Igen er personen placeret i forgrunden, i naturlige omgivelser med et månebelyst landskab bag sig og en by i det fjerne. Her er det tydeligt nat. På det ene billede er, ud over månen på den mørke nattehimmel, også et bål bag kvinden, der lyser op. Ud over at dørene til kammeret udgør to tydelige og centrale flader at bemale, symboliserer disse to indre døre i sovegemakket det intime. Det landskab, kvinderne er malet i, forener dem umiddelbart med naturens uskyld,

Månen, mørket og mærkelige væsener. Alle beboede de natten, og man både frygtede og fascineredes af dem og deres tiltrækningskraft. Foto: Gammel Estrup – Herregårdsmuseet.

men også med et offentligt rum uden for soveværelset og ægtesengens private sfære. Samtidig er der en tydelig reference til byen, som et både beskyttet og kontrolleret rum, der glider i baggrunden. På alle motiverne, der ikke er forbundet med vindues- eller døråbninger, er natten noget, der foregår uden for og er forbundet med naturens kræfter i form af havet, ilden og det månebelyste landskab. Natten er samtidig dunkel og skjuler til dels men-

neskers og dyrs gerninger på motiverne. I himlen vogter englene, og ved de ydre grænser af rummet vogter forskellige beskyttere fra forskellige tider, symboliseret ved skjoldet. På de indre døre kobles natten og nattens rum til det erotiske, men stadig forbundet til naturen og dens kræfter. Billederne fremstiller umiddelbart mennesket i naturens vold i natten. Bygninger, byer og det kontrollerede og sikre rum er i det fjerne.

På panelerne er vandet ligesom natten skildret som et kaoselement, man ikke kunne kontrollere og derfor skulle værne sig imod.
Foto: Gammel Estrup – Herregårdsmuseet.

At beherske naturen

De bemalede paneler i grevindens gemak har været en bekostelig udsmykning. De relativt små motiver gemmer sig i de i øvrigt smukt udsmykkede paneler. Men hvorfor har grevinden valgt, at det skulle være motiver fra natten, der prydede hendes gemak? Selvom de mange dunkle månebelyste landskaber giver et indtryk af natten som vild og uregerlig, giver panelerne også et andet indtryk. Et indtryk af alt det nat-

ten rummer af erotik og beskyttelse, af skumle personer og mærkelige væsner, af ukendte farer, men også af strategier til at beherske nattens og naturens kræfter. Naturen fremstilles om dagen som ordnet, lys og med et formål. Her vises det daglige arbejde. I natten, på marken, uden for huset, uden for byen, slippes andre kræfter løs. Gemakket er skærmet mod dem, men der er også en fascination, en tiltrækning i at omgive sin seng med motiver fra den natlige natur,

hvor alt kunne lade sig gøre. Der er kontraster mellem dag og nat, mellem lys og mørke, mellem dagens og nattens gerning, men også mellem de kontrollerede og ukontrollerede elementer, det vil sige ild og vand. Disse strategier for kontrol af det ukontrollerbare er også en af historierne i panelerne.

Litteraturliste:

Christiansen, Palle Ove: *Lykkemagerne*, 2002.

Ekirch, A. Roger: *At day's close. Night in Times Past*, USA, 2005.

Lyngby, Thomas: Måder at bo på: *Indretning, liv, stemninger og bevidsthedsformer i danske overklasseboliger i byen 1570-1870*. Upubliceret ph.d.-afhandling, Aarhus Universitet, 2006.

Matthiessen, Hugo: *Natten*, 1914.

Pedersen, Mikkel Venborg: *I søvnens favn*, 2009.

Vickery, Amanda: *Behind Closed Doors*, 2009.